

Katarzyna KOŁODZIEJCZYK 

Uniwersytet Warszawski

k.kolodziejczyk@uw.edu.pl

POLITYKA BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO UNII EUROPEJSKIEJ WOBEC AFRYKI W KONTEKŚCIE GLOBALNEGO KRYZYSU ŻYWNOŚCIOWEGO Z 2022 ROKU

ABSTRACT

European Union Food Security Policy towards Africa in the Context of the Global Food Crisis of 2022

Russia's invasion of Ukraine on February 24, 2022 triggered one of the most serious post-war food security crises in the world. The pillars of food security have been threatened in the countries dependent on agricultural imports from Russia and Ukraine, particularly those in Africa and Asia. The subject of the article is to show the external reaction of the EU to the food crisis towards Africa in the context of contemporary events caused by the war in Ukraine. The aim of the article is to find answers to the following questions: will the current food security crisis affect EU–Africa relations?

Keywords: food security, war in Ukraine, wheat, Solidarity Lines, FARM

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo żywnościowe, wojna w Ukrainie, pszenica, korytarze solidarnościowe, FARM

WPROWADZENIE

24 lutego 2022 roku inwazja Rosji na Ukrainę wywołała jeden z poważniejszych wojennych kryzysów bezpieczeństwa żywnościowego na świecie. W wojnę bezpośrednio zaangażowane są państwa będące największymi światowymi producentami produktów rolnych. Prowadzenie działań wojennych, znaczny spadek eksportu wspomnianych produktów, wzrost światowych cen towarów spożywczych oraz nawozów, utrudnienia w transporcie artykułów rolnych przyczyniły się do zakłóceń w łańcuchach produkcji i dostaw dóbr, kluczowych z punktu widzenia zabezpieczenia bezpieczeństwa żywnościowego. Wszystkie filary bezpieczeństwa żywnościowego zostały zagrożone w państwach zależnych od importu produktów rolnych z Rosji i Ukrainy, szczególnie w państwach położonych w Afryce i Azji.

Globalny kryzys żywnościowy nałożył się na trwający od 2014 roku wzrost głodu i niedożywienia powodowany różnymi czynnikami, takimi jak: konflikty zbrojne (w tym problem uchodźców), zmiany klimatyczne (susze, powodzie), niestabilność ekonomiczna (jak zadłużenie państw oraz skutki społeczno-ekonomiczne pandemii COVID-19) czy nadmierny przyrost naturalny. Dane statystyczne są przygnębiające, gdyż zgodnie z raportem FAO (Food and Agriculture Organization, Organizacja ds. Żywności i Rolnictwa) za 2022 rok, 828 milionów ludzi na świecie cierpiało głód, co stanowi wzrost o 46 milionów ludzi od 2020 roku i o 150 milionów od czasu wybuchu pandemii COVID-19¹. Co gorsza, bezpieczeństwo żywnościowe w najbliższym czasie może ulec pogorszeniu w 24 państwach nazywanych „ogniskami głodu” (*hunger hotspots*), z których aż 16 położonych jest w Afryce².

Wojna ukraińsko-rosyjska przyczynia się do pogarszania sytuacji społeczno-ekonomicznej państw Afryki, gdyż na „tradycyjne” problemy nakładają się skutki społeczno-ekonomiczne pandemii oraz kryzys żywnościowy i inflacyjny. Ranga kryzysu żywnościowego z 2022 roku określiła przedmiot artykułu, którym jest prowadzenie przez Unię Europejską (UE) polityki bezpieczeństwa żywnościowego wobec Afryki w kontekście współczesnych wydarzeń wywołanych wojną w Ukrainie. Jako największy instytucjonalny dawca pomocy rozwojowej oraz humanitarnej Unia Europejska prowadzi z Afryką (poprzez współpracę z Unią Afrykańską) szeroko zakrojone partnerstwo. Mimo że UE dzieli państwa afrykańskie na kraje objęte polityką południowego sąsiedztwa (państwa Afryki Północnej: Algieria, Egipt, Libia, Maroko, Tunezja) oraz objęte współpracą w ramach grupy AKP (Afryki, Karaibów i Pacyfiku), do których włączone są państwa Afryki Subsaharyjskiej, niniejszy artykuł odnosi się do Afryki jako kontynentu, gdyż w wyborze narzędzi odpowiadających na kryzys żywnościowy Unia Europejska nie różnicowała państw.

¹ *The State of Food Security and Nutrition in the World*, Food and Agriculture Organisation of the United States, s. 16, [online] <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>, 12 V 2023.

² *Hunger Hotspots: FAO--WFP Early Warnings on Acute Food Insecurity. October 2022 to January 2023 Outlook*, Food and Agriculture Organisation of the United States, s. 4, [online] https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000142656/download/?_ga=2.121572234.382617369.1707921656-753002816.1707646192, 12 V 2023.

Literatura szeroko przedstawia problematykę wpływu wojny ukraińsko-rosyjskiej na bezpieczeństwo żywnościowe państw afrykańskich. Natomiast brakuje opracowań analizujących zaangażowanie UE w działania mające wspomóc państwa Afryki w obliczu kryzysu żywnościowego z 2022 roku, szczególnie w kontekście jej relacji z tym kontynentem. Fragmentarycznie ten wątek można znaleźć w artykułach m.in. Theodora Murphy'ego³ i Nicoletty Pirozzi⁴ oraz w opracowaniach ETTG (European Think Thank Group) autorstwa Fabrizio Botti i Ainhoa Marín⁵ lub pod redakcją Daniele Fattibene⁶.

Celem artykułu jest pokazanie zewnętrznej reakcji UE na kryzys żywnościowy wywołany agresją Rosji na Ukrainę. Głównym pytaniem badawczym jest: Czy obecny kryzys bezpieczeństwa żywnościowego wpłynie na relacje UE z Afryką? Pytania szczegółowe brzmią: W jaki sposób wojna oddziałuje na sytuację żywnościową państw Afryki? Jakie narzędzia pomocy państwom afrykańskim zastosowała UE? Tak sformułowane pytania badacze pozwoliły na określenie hipotezy, że kryzys bezpieczeństwa żywnościowego przyczyni się do zmiany stosunków UE z Afryką i osłabienia wpływów europejskich na kontynencie.

Artykuł podzielony jest na cztery części. W pierwszej przedstawiono w zarysie miejsce bezpieczeństwa żywnościowego w polityce UE, w drugiej ukazano wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na bezpieczeństwo żywnościowe państw Afryki, a w kolejnej skupiono się na zaangażowaniu UE w łagodzenie zagrożenia bezpieczeństwa żywnościowego w państwach afrykańskich. Na podstawie wymienionych części możliwie było przedstawienie – w ostatniej części artykułu – potencjalnego wpływu globalnego kryzysu bezpieczeństwa żywnościowego na stosunki Unii Europejskiej z Afryką. Zdając sobie sprawę z tego, że Afryka jest polem rywalizacji wielu państw o wpływy polityczne i ekonomiczne, skoncentrowano się tu jedynie na tym fragmencie rywalizacji, jakim jest obecnie problem bezpieczeństwa żywnościowego, z celowym pominięciem takich elementów, jak m.in. dostęp do surowców naturalnych, wsparcie militarne, poziom wymiany handlowej czy stan zagranicznych inwestycji bezpośrednich.

³ Zob. np. T. Murphy, *Neither America nor China: How Europeans Can Shape a New Order with the Global South*, European Council on Foreign Relations, 18 V 2023, [online] <https://ecfr.eu/article/neither-america-nor-china-how-europeans-can-shape-a-new-order-with-the-global-south/>, 21 V 2024; tenże, *Demand Swerve: Lavrov in Africa*, European Council on Foreign Relations, 29 VII 2022, [online] <https://ecfr.eu/article/demand-swerve-lavrov-in-africa/>, 21 V 2024; tenże, *Bloc Chains: Europe's Partnerships on the Food Crisis in Africa*, European Council on Foreign Relations, 12 IV 2022, [online] <https://ecfr.eu/article/bloc-chains-europes-partnerships-on-the-food-crisis-in-africa/>, 21 V 2024.

⁴ N. Pirozzi, *EU–Africa Need a New Strategy*, Social Europe, 12 XII 2022, [online] <https://www.social-europe.eu/eu-africa-relations-need-a-new-strategy>, 9 V 2023.

⁵ F. Botti, A. Marín, *The Implications of Global Multi-Crisis for EU–Africa Relations: In the Food Security Domain*, ETTG, November 2022, [online] <https://ettg.eu/wp-content/uploads/2022/11/In-the-food-security-domain.pdf>, 2 V 2024.

⁶ *Europe–Africa Relations in a Multi-Crisis World: Turning the Page After COVID-19, the EU–AU Summit and the War Against Ukraine*, red. D. Fattibene, ETTG, January 2023, [online] https://ettg.eu/wp-content/uploads/2023/01/ETT-Report_Europe-%E2%80%93-Africa-relations-in-a-multi-crises-world.pdf, 21 V 2023.

Do napisania artykułu zastosowano metody badawcze charakterystyczne dla nauk społecznych. Główną metodą badawczą była metoda indukcyjna służąca gromadzeniu i analizowaniu materiału badawczego dotyczącego współczesnego kryzysu żywnościowego. Do analizy danych źródłowych (w tym statystycznych) i formułowania wniosków wykorzystano jakościową analizę treści.

BEZPIECZEŃSTWO ŻYWNOŚCIOWE W POLITYCE UNII EUROPEJSKIEJ

Bezpieczeństwo żywnościowe (*food security*) jest ważnym elementem polityki współpracy na rzecz rozwoju (znanej jako polityka rozwojowa) prowadzonej przez Unię Europejską w ramach kompetencji dzielonych. Jest ono nierozdzielnie związane z problematyką ubóstwa i głodu, które w największym stopniu dotyczących państw rozwijających się. Zważywszy na to, że stopniowa likwidacja, a docelowo eliminacja ubóstwa jest głównym celem polityki rozwojowej UE, działania przyczyniające się do polepszania bezpieczeństwa żywnościowego krajów rozwijających się można uznać za kluczowe w polityce rozwojowej UE.

Unia Europejska w swych działaniach wykorzystuje powszechnie uznawane rozumienie pojęcia bezpieczeństwa żywnościowego sformułowane w 1996 roku podczas Światowego Szczytu Żywnościowego. Zgodnie z nim bezpieczeństwo żywnościowe istnieje wtedy, gdy *wszyscy ludzie przez cały czas mają fizyczny i ekonomiczny dostęp do wystarczającej ilości bezpiecznej i pożywnej żywności, aby zaspokoić ich potrzeby żywieniowe i preferencje żywieniowe niezbędne do aktywnego i zdrowego życia*⁷. Głównymi filarami bezpieczeństwa żywnościowego są: dostępność żywności (*availability*), dostęp do żywności (*access*), wykorzystanie żywności (*utilization*) oraz stabilność (*stability*). Zgodnie z nimi żywność powinna być dostępna fizycznie, a ludzie powinni mieć dostęp do niezbędnej ilości żywności, która jest bezpieczna i odżywcza i która zapewnia właściwe proporcje składników odżywczych⁸. Stabilność dostępności i dostępu do żywności, warunkowana m.in. zmianami klimatycznymi, wahaniami cen, czynnikami politycznymi lub ekonomicznymi, determinuje funkcjonowanie trzech pozostałych filarów, a sprawne działanie wszystkich filarów pozwala na spełnienie wymogów związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa żywnościowego.

Przejawem braku bezpieczeństwa żywnościowego jest niedożywienie, dlatego wymiar odżywczy (*nutritional*) stał się integralną częścią koncepcji bezpieczeństwa żywnościowego⁹. Niewłaściwe odżywianie, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym, wiązane jest z pojęciem bezpieczeństwa żywieniowego (*nutrition*

⁷ *World Food Summit: Plan of Action*, Rzym 13-17 XI 1996, [online] <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>, 9 IV 2023.

⁸ *Food security*, „Policy Brief” 2006, no. 2, [online] https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf, 17 IV 2023.

⁹ *Declaration of the World Summit on Food Security*, Rzym 16-18 XI 2009, [online] <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/fishery/wsfs0911-2.pdf>, 9 IV 2023.

security)). Rozumiane jest ono jako stan, w którym *bezpieczny dostęp do odpowiednio odżywczej diety połączony jest ze środowiskiem sanitarnym oraz odpowiednimi świadcząciami i opieką zdrowotną, w celu zapewnienia zdrowego i aktywnego życia wszystkim domownikom*¹⁰. Dążenie do poprawy stanu odżywiania stało się integralną częścią polityki UE, stąd termin „bezpieczeństwo żywnościowe” w działaniach UE został zastąpiony terminem „bezpieczeństwo żywnościowe i żywieniowe” (*food and nutrition security*)¹¹.

Tabela 1. Cztery filary bezpieczeństwa żywnościowego

Filary	Determinanty
Dostępność żywności	Produkcja krajowa Import żywności Zapasy żywności Pomoc żywnościowa
Dostęp do żywności	Siła nabywcza Dochody ludności Transport i infrastruktura
Wykorzystanie żywności	Bezpieczeństwo żywności Higiena w procesie produkcji rolnej Jakość i różnorodność diety
Stabilność dostępności i dostępu do żywności	Warunki klimatyczne Fluktuacja cen Czynniki polityczne Czynniki ekonomiczne

Źródło: K. Charlton, *Food Security, Food Systems and Food Sovereignty in the 21st Century: A New Paradigm Required to Meet Sustainable Development Goals*, „Nutrition and Dietetic” 2016, vol. 73, no. 1, s. 3.

W chwili przyjęcia Milenijnych Celów Rozwoju troska o wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu stała się zobowiązaniem na poziomie globalnym. Od tamtej pory tematyka bezpieczeństwa żywnościowego w krajach rozwijających się jest stale obecna w dokumentach strategicznych UE z zakresu polityki rozwojowej, takich jak: *Konsensus europejski w sprawie rozwoju* (2005), *Zwiększanie wpływu unijnej polityki rozwoju – program działań na rzecz zmian* (2011) oraz *Nowy konsensus europejski w sprawie rozwoju* (2016). Kompleksowe działania UE na rzecz zwiększania bezpieczeństwa żywnościowego zostały jednak po raz pierwszy przedstawione w 2010 roku – w odpowiedzi na globalny kryzys żywnościowy z lat 2007-2008 – w dokumencie zatytułowanym *Unijne zasady ramowe dotyczące wsparcia krajów rozwijających się w zakresie wyzwań*

¹⁰ *Glossary Food System*, Food and Agriculture Organisation of the United States, [online] <https://a4nh.cgiar.org/2020/01/26/glossary-food-systems/>, 11 IV 2023.

¹¹ *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Wdrażanie unijnej polityki bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego. Pierwsze sprawozdanie dwuletnie*, COM(2014) 712 final, s. 3, [online] <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/against-hunger-in-developing-countries-eu-food-security-commitments.html>, 11 V 2023.

związanych z bezpieczeństwem żywnościowym¹². Unia zaproponowała w nim działania przyczyniające się do poprawy funkcjonowania czterech filarów bezpieczeństwa żywnościowego oraz zapowiedziała skuteczniejsze zarządzanie kryzysami i podejmowanie działań zapobiegających kryzysom. Zwróciła także uwagę na potrzebę zwiększania wartości odżywczej przyjmowanego pokarmu, gdyż niedożywienie jest przyczyną wielu chorób oraz śmierci milionów matek i dzieci rocznie. Unia Europejska przedstawiła wreszcie priorytetowe cele w zakresie zwiększania bezpieczeństwa żywnościowego koncentrujące się głównie na działaniach w krajach niestabilnych, obejmujące rozwój drobnych gospodarstw rolnych i źródeł ich dochodów, wspieranie skutecznego zarządzania, wspieranie polityki w zakresie rolnictwa regionalnego oraz wzmocnienie mechanizmów pomocowych dla szczególnie narażonych grup ludności¹³.

W 2013 roku Komisja przedstawiła plan operacjonalizacji działań UE w porozumieniu z państwami członkowskimi w zakresie zwiększania bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego. Dokument przygotowany przez Komisję dokładnie rozpisywał, jaki rodzaj interwencji należy podjąć, aby zrealizować sześć priorytetów proponowanego planu działania¹⁴. Co więcej, realizacja planu przewidzianego na lata 2014-2020 miała być monitorowana poprzez składanie Radzie, co dwa lata, sprawozdań do akceptacji. We wspomnianym okresie Komisja przygotowała cztery sprawozdania (2014, 2016, 2018, 2020), w których przedstawiła konkretne działania oraz środki finansowe przekazywane na realizację zaplanowanych priorytetów, wskazując, jakie są wyzwania na najbliższą przyszłość.

Równolegle do podejmowanych działań w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego Unia Europejska rozpoczęła starania na rzecz poprawy żywienia. Najpierw wypracowano zasady i priorytety strategiczne mające przyczynić się do zwiększenia roli żywienia matek i dzieci (2013), a następnie przygotowano plan działania na lata 2015-2025, którego celem strategicznym jest zmniejszenie do 2025 roku o co najmniej 7 mln liczby dzieci poniżej 5. roku życia dotkniętych zahamowaniem wzrostu¹⁵. I w tym wypadku Komisja przygotowuje roczne sprawozdania z postępów wdrażania planu.

¹² *Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego z dnia 31 marca 2010 r. – Unijne zasady ramowe dotyczące wsparcia krajów rozwijających się w zakresie wyzwań związanych z bezpieczeństwem żywnościowym*, KOM(2010) 127 wersja ostateczna, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A52010DC0127>, 11 IV 2023.

¹³ *Tamże*, s. 3-12.

¹⁴ *Boosting Food and Nutrition Security Through EU Action: Implementing Our Commitments*, Commission Staff Working Document, SWD (2013) 104 final, Brussels, 27 III 2013, [online] <https://eur-lex.europa.eu>, 22 IV 2023.

Do priorytetów działania zaliczono: 1) poprawę odporności drobnych gospodarstw i wsparcie źródeł utrzymania na obszarach wiejskich; 2) wspieranie efektywnego zarządzania; 3) wspieranie regionalnych polityk w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego; 4) wzmocnienie mechanizmów ochronnych, w szczególności dla wrażliwych grup społecznych; 5) poprawę żywienia, w szczególności matek, niemowląt i dzieci; 6) wzmocnienie koordynacji między podmiotami działającymi na rzecz rozwoju i pomocy humanitarnej w celu budowania odporności i promowania zrównoważonego bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego. Zob. *Tamże*, s. 4.

¹⁵ *Action Plan on Nutrition*, Publications Office of the EU, [online] www.op.europa.eu, 12 IV 2023.

Przedstawione działania UE w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego i żywniowego wpisują się w zakres jej polityki rozwojowej, ale warto nadmienić, że pomoc żywnościowa jest także istotnym elementem polityki dotyczącej udzielania pomocy humanitarnej. W komunikacie Komisji Europejskiej z 2010 roku w sprawie pomocy humanitarnej w zakresie żywności zostały zaprezentowane działania humanitarne UE w zakresie pomocy żywnościowej realizowane zgodnie z ogólnymi zasadami pomocy humanitarnej (humanitaryzm, bezstronność, neutralność, niezależność). Mają one wspierać ludność dotkniętą kryzysem humanitarnym nie tylko poprzez bezpośrednie dostarczanie żywności, ale także transfer i udostępnianie odpowiednich usług, składników lub towarów gotowych, gotówki lub talonów, umiejętności lub wiedzy¹⁶. Komplementarność pomocy humanitarnej wobec długofalowej polityki rozwojowej jest współcześnie eksponowana przez UE, w szczególności w związku z powiększającą się liczbą konfliktów, a także koniecznością łagodzenia skutków społeczno-gospodarczych pandemii COVID-19 oraz zmian klimatu.

WPŁYW WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ NA BEZPIECZEŃSTWO ŻYWNOSCIOWE PAŃSTW AFRYKAŃSKICH

W wojnę rosyjsko-ukraińską bezpośrednio zaangażowane są państwa należące do największych światowych eksporterów pszenicy, kukurydzy, rzepaku, nasion słonecznika i oleju słonecznikowego. Dodatkowo Rosja należała do światowej czołówki dostawców nawozów azotowych, potasowych oraz fosforowych wykorzystywanych w produkcji rolnej¹⁷. Już sam ten fakt zagrażał bezpieczeństwu żywnościowemu krajów będących importerami żywności. Prowadzenie działań wojennych, znaczny spadek eksportu wspomnianych produktów, wzrost światowych cen produktów spożywczych oraz nawozów, a także utrudnienia w transporcie produktów rolnych przyczyniły się do zakłóceń w łańcuchach produkcji i dostaw dóbr, kluczowych z punktu widzenia zabezpieczenia bezpieczeństwa żywnościowego¹⁸.

Rosja i Ukraina są czołowymi dostawcami zboża dla Afryki, łącznie dostarczając 40% importowanej pszenicy, która stanowi podstawowy składnik żywności wykorzystywanej do produkcji m.in. pieczywa, kasz, makaronów czy produktów mącznych. Według danych FAO, na 33 kraje będące głównymi importerami pszenicy z Rosji i Ukrainy aż

¹⁶ Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej w zakresie żywności, KOM(2010) 126 wersja ostateczna, Bruksela, 31 III 2010, s. 7, [online] http://publications.europa.eu/resource/cellar/24d87ede-c575-4fd7-a213-11b9101347b9.0012.02/DOC_4, 13 IV 2023.

¹⁷ *The Impacts and Policy Implications of Russia's Aggression Against Ukraine on Agricultural Markets*, OECD, 5 VIII 2022, [online], <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/>, 14 V 2023.

¹⁸ F.G. Santeramo, M. Kang, *Food Security Threats and Policy Responses in EU and Africa*, „Sustainable Horizons” 2022, vol. 4, s. 1-2.

18 znajduje się w Afryce. Skala uzależnienia całkowitego importu pszenicy od importu pszenicy pochodzącej z Rosji i Ukrainy jest zróżnicowana i kształtuje się od trochę powyżej 30% (Kenia) do 100% (Erytrea). Ponad 50-procentowa zależność od importu pszenicy dotyczy (w skali rosnącej): Mauretanii, Kamerunu, Senegalu, Dżibuti, Namibii, Demokratycznej Republiki Konga, Libii, Tanzanii, Madagaskaru, Egiptu, Somalii oraz Erytrei. Uzależnienie kształtujące się od 30% do 50% importu pszenicy z Rosji i Ukrainy dotyczy (w skali rosnącej): Kenii, Sudanu, Ugandy, Etiopii, Tunezji oraz Togo¹⁹.

Zależność od dostaw zewnętrznych podstawowych produktów żywnościowych wielu państw afrykańskich potęgowały zakłócenia w dostawach zbóż wynikające z działań wojennych (zatrzymanie żeglugi na Morzu Azowskim, zamknięcie ukraińskich portów, zablokowanie przez Rosję eksportu zboża przez Morze Czarne) oraz z wprowadzonych przez Rosję i Ukrainę restrykcji w eksporcie żywności. Obawy o dostępność pieczywa wzrosły m.in. w państwach: Maghrebu, Kenii, Nigerii czy RPA, gdzie z racji wysokiej konsumpcji zbóż, a także najwyższego na świecie (40-60%) udziału opłat za żywność w wydatkach gospodarstw domowych duża część mieszkańców odczuwała wahania cen na światowych rynkach²⁰. Problem dodatkowo był potęgowany rosnącymi cenami żywności i nawozów. Ceny podstawowych artykułów spożywczych odnotowywały ciągle wzrost począwszy od drugiej połowy 2020 roku, a indeks cen żywności na świecie od marca do lipca 2022 roku wskazywał najwyższy w historii poziom (średnio 154,3 pkt w porównaniu z 117,5 pkt w 2008 roku) od czasu kryzysu żywnościowego z lat 2007-2008²¹. Według raportu Międzynarodowego Funduszu Walutowego w latach 2020-2022 ceny produktów żywnościowych w Afryce Subsaharyjskiej wzrosły średnio o 23,9%, co w połączeniu z nadal odczuwanymi skutkami społeczno-ekonomicznymi pandemii COVID-19 miało negatywny wpływ na bezpieczeństwo żywnościowe kontynentu. Analizując zaś dane Banku Światowego dotyczące kształtowania się inflacji cen żywności w okresie styczeń-grudzień 2022 (procentowe zmiany rok do roku), widać, że na 23 kraje spośród grupy państw rozwijających się, dotkniętych największym wzrostem cen o 30% i więcej, znalazło się 9 państw afrykańskich: Burkina Faso, Burundi, Etiopia, Malawi, Rwanda, Sierra Leone, Egipt, Ghana, Zimbabwe²².

Analogicznie rosnące ceny nawozów, w tym importowanych z Rosji (oraz Białorusi), podwyższały ryzyko braku opłacalności produkcji rolnej w krajach afrykańskich.

¹⁹ *The Importance of Ukraine and the Russian Federation for Global Agricultural Markets and the Risks Associated with the Conflict*, Food and Agriculture Organisation of the United States, 2022, s. 10, [online] <https://www.fao.org/3/cb9236en/cb9236en.pdf>, 12 IV 2023.

²⁰ J. Czerep, *Wojna Rosji z Ukrainą wymusi przyspieszenie reform produkcji żywności w Afryce*, „Biuletyn PISM” 2022, nr 69 (2488), s. 1, [online] <https://www.pism.pl/publikacje/wojna-rosji-z-ukraina-wymusi-przyspieszenie-reform-produkcji-zywnosci-w-afryce>, 22 IV 2023.

²¹ *FAO Food Price Index*, Food and Agriculture Organisation of the United States, [online] <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>, 29 IV 2023.

²² Dane na podstawie: *Food Security Update*, The World Bank, January 2023, [online] <https://theoccs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXXXVI-January-12-2023.pdf>, 29 IV 2023.

Od 2014 roku Rosja traktowała Afrykę jako priorytetowy rynek dla eksportu nawozów i ich komponentów, zwłaszcza mocznika, potasu i fosfatów²³. Wśród państw Afryki zależnych od importu nawozów z Rosji znajdują się w skali rosnącej: RPA (ponad 10%), Kenia, Mozambik, Tanzania, Gwinea, Demokratyczna Republika Konga, Wybrzeże Kości Słoniowej, Mauretania i Ghana (ponad 75%).

Skutki wojny rosyjsko-ukraińskiej w połączeniu z już istniejącymi czynnikami zagrażającymi bezpieczeństwu żywnościowemu wielu państw Afryki, m.in. konfliktami, destabilizacją ekonomiczną (w tym problemem zadłużenia zagranicznego), niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi, zmianami klimatycznymi czy chorobami, powiększały ryzyko głodu i pogłębienia problemów społeczno-ekonomicznych. W najtrudniejszej sytuacji w związku z toczącą się wojną rosyjsko-ukraińską znalazły się te kraje afrykańskie uzależnione od importu zbóż i nawozów z Rosji i Ukrainy, które od lat zmagają się z głodem i niedożywieniem. Według raportu przygotowanego przez FAO oraz Światowy Program Żywnościowy za okres od października 2022 do stycznia 2023, na liście państw uznanych za „ogniska głodu”, narażonych na ostry brak bezpieczeństwa żywnościowego i wymagających pilnej pomocy znalazło się 16 państw Afryki. Spośród nich 6 jest zależnych od dostaw z Ukrainy i Rosji, z czego Etiopia i Somalia osiągnęły najwyższą, piątą fazę w Klasyfikacji Zintegrowanego Systemu Bezpieczeństwa Żywnościowego (Integrated Food Security Phase Classification, IPC) oznaczającą klęskę głodu, a pozostałe 4 państwa (Demokratyczna Republika Konga, Kenia, Mauretania i Madagaskar) wymagają szczególnej troski w związku ze stanem poważnego zagrożenia (faza 4 IPC). Inne kraje afrykańskie wymienione w raporcie (Republika Środkowej Afryki, Nigeria, Burkina Faso, Czad, Mali, Niger, Sudan, Sudan Południowy, Malawi i Zimbabwe), mimo że nie są bezpośrednio zależne od dostaw z Rosji i Ukrainy produktów wpływających na ich bezpieczeństwo żywnościowe, to i tak w związku z globalnie rosnącymi cenami żywności oraz energii będą musiały zmierzyć się ze zjawiskiem pogłębienia problemu niedożywienia.

ODPOWIEDŹ UNII EUROPEJSKIEJ W ZWIĄZKU Z ZAGROŻENIEM BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOSTCIOWEGO PAŃSTW AFRYKAŃSKICH

Reakcja UE na kryzys żywnościowy spowodowany agresją Rosji na Ukrainę przypomina w dużej mierze działania, jakie UE podjęła w odpowiedzi na COVID-19. W obu przypadkach UE zastosowała środki chroniące rynek wewnętrzny oraz wsparła działania międzynarodowe, promując ideę multilateralizmu. Jednocześnie jako największy instytucjonalny dawca pomocy rozwojowej oraz pomocy humanitarnej Unia Europejska udzieliła finansowego wsparcia krajom najbardziej dotkniętym brakiem bezpieczeństwa żywnościowego.

Z punktu widzenia państw Afryki zależnych od importu zboża z Ukrainy, kluczowe stały się działania wspierające odblokowanie ukraińskiego eksportu przez porty na

²³ J. Czerep, *Wojna Rosji z Ukrainą...*, s. 1.

Morzu Czarnym blokowane przez Rosję. Skala problemu była poważna, zważywszy na fakt, że około 90% wywozu zbóż i roślin oleistych z Ukrainy realizowano drogą morską, m.in. do Afryki. Wśród państw najbardziej narażonych na spadek importu zboża z Ukrainy, a w konsekwencji na gwałtowny wzrost cen znalazły się: Tunezja, Egipt, RPA, Kamerun, Algieria, Libia, Etiopia, Kenia, Uganda, Maroko, Mozambik²⁴. W połowie maja 2022 roku Komisja Europejska zainicjowała utworzenie korytarzy solidarnościowych między UE a Ukrainą, mające za zadanie ułatwianie wywozu produktów rolnych z Ukrainy oraz przyczynianie się do wymiany towarowej unijno-ukraińskiej, w tym zaspokajanie niezbędnych potrzeb importowych Ukrainy. Kluczową rolę w tworzeniu korytarzy rozumianych jako alternatywne drogi transportowe miał odegrać transport lądowy oraz żegluga śródlądowa, w szczególności tych państw członkowskich, które są położone najbliżej Ukrainy. Dodatkowo Komisja zapowiedziała uproszczenie odpraw celnych oraz inspekcji fitosanitarnych i weterynaryjnych, a także możliwość przechowywania ukraińskich produktów rolnych na terytorium UE, aby uwolnić je po stronie ukraińskiej²⁵. Konsekwencją korytarzy solidarnościowych było zakończenie 14 czerwca 2022 roku negocjacji nad zawarciem umowy w sprawie transportu drogowego towarów między UE a Ukrainą, dzięki której przewozy drogowe towarów pomiędzy UE i Ukrainą realizowane są bez zezwoleń (z uznaniem prawa jazdy i kwalifikacji zawodowych kierowców), z wyłączeniem przewozów kabotażowych oraz cross-trade. Umowa ma zastosowanie od 29 czerwca 2022 roku i mimo że pierwotnie miała obowiązywać do 30 czerwca 2023 roku, to w marcu 2023 została przedłużona do 30 czerwca 2024 roku²⁶.

W kontekście bezpieczeństwa żywnościowego w Afryce korytarze solidarnościowe UE w założeniu miały pomóc Ukrainie w wywozie jej zboża do krajów będących tradycyjnymi odbiorcami jej produktów, w oczekiwaniu na powrót statków ukraińskich na szlak czarnomorski. W rzeczywistości doprowadziły, co prawda, do wyeksportowania ponad 61 milionów ton (między marcem 2023 a styczniem 2024 roku) ukraińskiego zboża, roślin oleistych i innych produktów, jednak głównymi odbiorcami tego eksportu nie były kraje najbardziej potrzebujące. Sama UE odnotowała dwukrotny wzrost importu żywności z Ukrainy (w tym głównie zboża), który rozłożył się nierównomiernie i najbardziej dotknął kraje sąsiedzkie, w tym Polskę, Rumunię, Węgry, Słowację oraz Bułgarię (rośliny oleiste). Z krajów tranzytowych państwa te stały się docelowymi odbiorcami ukraińskiego eksportu zboża i innych produktów rolnych.

²⁴ *Cereal Exports: Ukraine Default Hits African Countries Hard*, KIEL Institute for the World Economy, [online] <https://www.ifw-kiel.de/publications/media-information/2022/cereal-exports-ukraine-default-hits-african-countries-hard/?cookieLevel=not-set>, 30 IV 2023.

²⁵ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Plan działań na rzecz korytarzy solidarnościowych między UE a Ukrainą ułatwiających wywóz produktów rolnych z Ukrainy i handel dwustronny między Ukrainą a UE*, COM(2022) 217 final, 12 V 2022, s. 8.

²⁶ K. Piechowska-Strumik, *Umowa między Unią Europejską a Ukrainą w sprawie transportu drogowego towarów – przedłużona*, [online] <https://tlp.org.pl/umowa-miedzy-unia-europejska-a-ukraina-w-sprawie-transportu-drogowego-towarow-przedluzona/>, 30 IV 2023.

Uruchomienie 1 sierpnia 2022 roku korytarza zbożowego na podstawie czarnomorskiej inicjatywy zbożowej²⁷ przyczyniło się do odzyskania przez porty ukraińskie dominującej roli w sprzedaży artykułów rolno-spożywczych za granicę (75% w grudniu 2022 roku). Wskaźnik ten nie był jednak tak wysoki jak przed wojną, co wydaje się jednym z rezultatów utrzymywania się znacznego poziomu eksportu drogą lądową, głównie do i przez unijnych sąsiadów, która dla ukraińskiego eksportu nadal jest atrakcyjna, zwłaszcza w związku z zawieszeniem w czerwcu 2022 roku przez UE cel i kontyngentów taryfowych na towary z Ukrainy²⁸. Dla państw afrykańskich kluczowe było utrzymywanie porozumienia o czarnomorskiej inicjatywie zbożowej (realizowanej pod auspicjami ONZ, a nie UE) i choć nie były one głównymi odbiorcami eksportowanego zboża ukraińskiego tą drogą, to dzięki korytarzowi zbożowemu udało się wyeksportować do 45 państw ponad 33 miliony ton metrycznych zboża i produktów spożywczych, co pozytywnie wpłynęło na obniżenie światowych cen żywności i uspokojenie rynków. Największymi odbiorcami eksportowanego zboża ukraińskiego tą drogą były: Chiny, Hiszpania, Turcja, Włochy i Holandia. Znacznie mniejsze ilości zboża docierały do Egiptu, Tunezji, Libii, Kenii, Etiopii, Algierii, Somalii, Maroka, Sudanu i Dżibuti²⁹. Ogólnie w ramach czarnomorskiej inicjatywy zbożowej do Afryki wysłano ponad 4 miliony ton żywności, czyli ponad 12% całego eksportu realizowanego drogą morską³⁰. Wypowiedzenie przez Rosję czarnomorskiej inicjatywy zbożowej zostało przez UE jednoznacznie potępione, a Josep Borrell powiedział, że *Rosja nadal wykorzystuje żywność jako broń. Odstępując od porozumień, Rosja ponosi wyłączną odpowiedzialność za zakłócenia dostaw zbóż na całym świecie i napędzanie globalnej inflacji cen żywności*³¹. Mimo trwającej wojny i wycofania się Rosji z porozumienia zbożowego, Ukrainie

²⁷ Czarnomorska inicjatywa zbożowa (Black Sea Grain Initiative) została podpisana 27 lipca 2022 roku przez Turcję, Ukrainę, Rosję oraz ONZ. Dzięki niej odblokowano eksport żywności (głównie zbóż) oraz nawozów sztucznych z trzech portów ukraińskich przez Morze Czarne i cieśniny tureckie. Inicjatywa przetrwała do 17 lipca 2023 roku, gdy Rosja wypowiedziała zawarte porozumienie.

²⁸ *Wzrost importu żywności z Ukrainy do UE. Uwarunkowania i reakcje Europy Środkowej*, „Komentarze OSW” 2023, nr 507, s. 1-3, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-04-11/wzrost-importu-zywnosci-z-ukrainy-do-ue-uwartunkowania>, 28 IV 2023.

²⁹ Dla porównania do Chin dotarło 6,8 milionów ton metrycznych zboża, a do Egiptu 1,2 miliony ton. Udział krajów Afryki Subsaharyjskiej w czarnomorskiej inicjatywie zbożowej wynosi 2,6%, a krajów Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu – 15,09%. Więcej w: *Ukraine: Investments Needed to Overcome the Food Security Challenge*, Farm Europe, 29 III 2023, [online] <https://www.farm-europe.eu/news/ukraine-black-sea-grain-initiative-european-solidarity-lanes-and-market-dynamics-situation-as-of-end-march-2023/>, 29 IV 2023, oraz danych ONZ: *Black Sea Grain Initiative*, United Nations, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements>, 29 IV 2023.

³⁰ H. Bazhenowa, *Zerwanie Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej i nowe wyzwania dla gospodarki Ukrainy*, „Komentarze IEŚ”, nr 928 (176/2023), s. 2, [online] <https://ies.lublin.pl/komentarze/zerwanie-czarnomorskiej-inicjatywy-zbozowej-i-nowe-wyzwania-dla-gospodarki-ukrainy/>.

³¹ *Czarnomorska inicjatywa zbożowa. Oświadczenie wysokiego przedstawiciela w imieniu UE w sprawie wycofania się przez Rosję z czarnomorskiej inicjatywy zbożowej*, Komunikat prasowy, 17 VII 2023, [online] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2023/07/17/black-sea-grain-initiative-statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-russia-s-termination-of-the-black-sea-grain-initiative/>, 3 IX 2023.

udało się wytyczyć nowy szlak wywozowy przez Morze Czarne, którym od sierpnia do grudnia 2023 roku wyeksportowano 15 milionów ton towarów, z czego 10 milionów ton stanowiły artykuły rolne³². Nie oznacza to jednak uspokojenia sytuacji w regionie. Przeciwnie, jak piszą Colin A. Carter i Sandro Steinbach, *Morze Czarne jest teraz częścią strefy wojennej*, co stanowi zagrożenie dla eksportu produktów rolnych nie tylko Ukrainy, ale także i Rosji, i stwarza poważną niepewność co do światowego bezpieczeństwa żywnościowego³³.

Działając na rzecz bezpieczeństwa żywnościowego, UE zaangażowała się we wsparcie międzynarodowych prac, takich jak: zainicjowana przez prezydencję Francji w Radzie UE międzynarodowa misja na rzecz odporności żywnościowej i rolnej (Food and Agriculture Resilience Mission, FARM), zainicjowany przez grupę G7 Globalny Sojusz na Rzecz Bezpieczeństwa Żywnościowego (Global Alliance for Food Security, GAFS), funkcjonowanie Globalnej Grupy Reagowania Kryzysowego ONZ ds. żywności, energii i finansów (UN Global Crisis Response Group on Food, Energy and Finance) oraz globalnej koalicji podmiotów publicznych i prywatnych działających na rzecz międzynarodowej odporności żywnościowej (Global Business for Food Security). Każda z wymienionych inicjatyw ma w założeniu wspierać kraje, które najbardziej potrzebują pomocy żywnościowej i które w wyniku agresji Rosji na Ukrainę narażone zostały na brak bezpieczeństwa żywnościowego. W perspektywie długoterminowej inicjatywy te mają zwiększać odporność wspomnianych krajów na przyszłe kryzysy poprzez rozwój lokalnej produkcji i unikanie nadmiernej zależności importowej³⁴.

W odpowiedzi na kryzys żywnościowy spowodowany wojną rosyjsko-ukraińską Unia Europejska udzieliła wsparcia finansowego. Zdając sobie sprawę ze znaczenia korytarzy solidarnościowych dla globalnego bezpieczeństwa żywnościowego, w listopadzie 2022 roku przeznaczyła 300 miliardów euro na udoskonalenie ich przepustowości. Wzmocnienie korytarzy solidarnościowych, usprawnienie przejazdu i rozwój infrastruktury korytarzy będą realizowane wspólnie z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym (300 miliardów euro), Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju (300 miliardów euro) oraz grupą Banku Światowego (100 miliardów euro). Komisja Europejska wsparła także inicjatywę prezydenta Wołodymyra Zełenskiego „Ziarno z Ukrainy” („Grain from Ukraine”), mającą na celu wysłanie 60 statków ze zbożem do najbardziej

³² Sukces ukraińskiego eksportu przez Morze Czarne, „Tygodnik Gospodarczy PIE” 2024, nr 2, s. 7, [online] <https://pie.net.pl/tygodnik-gospodarczy/>, 17 V 2024.

³³ C.A. Carter, S. Steinbach, *Russian Weaponization of Food Rattles Global Markets*, „Agriculture and Resource Economics” 2023, vol. 26, no. 6, s. 1, [online] <https://s.giannini.ucop.edu/uploads/pub/2023/09/18/v26n6.pdf>, 12 XII 2023.

³⁴ Więcej na temat wspomnianych inicjatyw: *What Is the Global Alliance for Food Security?*, [online] <https://www.gafs.info/about/>, 11 II 2024; *International Food and Agriculture Resilience Mission (FARM) Initiative for Food Security in the Most Vulnerable Countries*, [online] <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/development-assistance/other-major-sectors/food-security-nutrition-and-sustainable-agriculture/international-food-and-agriculture-resilience-mission-farm-initiative-for-food/article/international-food-and-agriculture-resilience-mission-farm-initiative-for-food>, 11 II 2024.

potrzebujących państw, w tym Etiopii, Sudanu, Somalii i Konga. Wkładem Komisji było opłacenie załadunku zboża na dwa statki i transport 40 tysięcy ton zboża³⁵.

Unia Europejska wsparła także finansowo państwa afrykańskie w ramach humanitarnej pomocy żywnościowej, w szczególności: region Sahelu (1 miliard euro), Róg Afryki (600 milionów euro), najbardziej dotknięte kryzysem żywnościowym kraje grupy AKP, zwłaszcza Afryki Subsaharyjskiej (600 milionów euro), które równocześnie zostały wsparte 100 milionami euro³⁶ na pomoc makroekonomiczną przekazywaną za pośrednictwem programu Międzynarodowego Funduszu Walutowego (Poverty Reduction and Global Trust). Ponadto z programu Food and Resilience Facility wsparcie zostały kwotą 225 milionów euro państwa południowego sąsiedztwa, z czego na państwa Afryki Północnej przypadło kolejno: Egipt – 100 milionów euro, Tunezja – 20 milionów euro, Maroko – 15 milionów euro, Algieria – 5 milionów euro³⁷.

WPŁYW GLOBALNEGO KRYZYSU BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO NA STOSUNKI UNII EUROPEJSKIEJ Z AFRYKĄ

Słowa wygłoszone przez Wysokiego Przedstawiciela UE Josepa Borella w październiku 2020 roku: *UE będzie musiała znacznie poprawić swoją ofertę dla kontynentu afrykańskiego, jeśli chce utrzymać swoją pozycję „pierwszego partnera”*³⁸, pod koniec 2023 roku są nadal aktualne. Można się nawet pokusić o tezę, że wręcz nabierają większego znaczenia po pandemii COVID-19 i braku solidarności UE z państwami afrykańskimi z zakresu szczepień. Nieprzychylnie stanowisko UE wobec propozycji Indii i RPA dotyczącej zniesienia ochrony patentowej na szczepionki złożonej na forum WTO (World Trade Organization, Światowa Organizacja Handlu) oraz ogromna nierównowaga w poziomie zaszczepienia społeczeństw UE i Afryki obnażyły hipokryzję UE nawołującej do solidarności i globalnej dystrybucji szczepionek zgodnie z hasłem: „nikt nie jest bezpieczny, dopóki wszyscy nie będą bezpieczni” (*no one is safe until everyone is safe*). Na długo w pamięci afrykańskich decydentów pozostanie brak dostępności szczepionek

³⁵ Komisja Europejska zapłaci za transport zboża niezależnie od kosztów, wnp.pl, [online] <https://www.wnp.pl/logistyka/komisja-europejska-zaplaci-za-transport-zboza-niezaleznie-od-kosztow,649331.html>, 1 V 2023.

³⁶ Znaczna część kwoty, 600 milionów euro, pochodziła z umorzonych środków 10 i 11 Europejskiego Funduszu Rozwoju. 350 milionów euro przeznaczono na produkcję i odporność systemów żywnościowych, 150 milionów euro na pomoc humanitarną, a 100 milionów euro na wsparcie makroekonomiczne. Zob. *Food Assistance*, European Commission, [online] https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/food-assistance_en, 1 V 2023.

³⁷ *The Commission Acts in Support of Food Security and Resilience in the Southern Neighbourhood*, European Commission, 6 IV 2022, [online] https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/commission-acts-support-food-security-and-resilience-southern-neighbourhood-2022-04-06_en, 1 V 2023.

³⁸ B. Fox, Borell: *EU Must Improve Its Offer to Africa to Remain Its 'First Partner'*, “Euractiv” 2020, 29 X, [online] <https://www.euractiv.com/section/africa/news/borrell-eu-must-improve-its-offer-to-africa-to-remain-its-first-partner/>, 28 IV 2023.

w momencie, gdy dorosła populacja UE w 81% była w pełni zaszczepiona, a z dawki przypominającej skorzystało 52,7% zaszczepionych dorosłych osób³⁹.

Współczesny kryzys bezpieczeństwa żywnościowego wpisuje się w rywalizację geopolityczną o wpływy w Afryce i może stać się kolejnym powodem nadwyżęzania i tak nie najlepszej pozycji UE na tym kontynencie. Do pogorszenia relacji UE z Afryką przyczyniły się w ostatnich latach, m.in. umowy o partnerstwie gospodarczym narzucające krajom Afryki Subsaharyjskiej tworzenie stref wolnego handlu z UE, kryzys libijski z 2011 roku, kryzys uchodźczy z 2015 roku oraz brak solidarności szczepionkowej podczas COVID-19.

Chiny przedstawiły dość interesującą ofertę dla Afryki, gdyż oprócz dotychczasowej współpracy w ramach inicjatywy Pasa i Szlaku w styczniu 2023 roku (podczas spotkania ministra spraw zagranicznych Chin z przewodniczącym Komisji Unii Afrykańskiej) zadeklarowały, że są gotowe do pogłębienia współpracy i zdecydowanego wzajemnego wspierania się w kwestiach dotyczących podstawowych interesów. Chiny będą dalej wspierać rozwój społeczno-gospodarczy krajów afrykańskich dostosowany do ich warunków krajowych oraz rozwijać współpracę w nowych obszarach związanych m.in. ze zdrowiem, ekologią czy gospodarką cyfrową. Jednocześnie Chiny przypomniły, że były pierwszym krajem, który poparł Unię Afrykańską w przystąpieniu do G20, że wspierały RPA w objęciu rotacyjnego przewodnictwa w grupie BRICS, a Ugandę w organizacji szczytu Konferencji Szefów Państw lub Rządów Ruchu Państw Niezaangażowanych. Zadeklarowały też gotowość do zwiększenia reprezentacji państw afrykańskich w Radzie Bezpieczeństwa ONZ i innych organizacji międzynarodowych celem rozwijania współpracy na rzecz uczynienia globalnego systemu zarządzania bardziej sprawiedliwym⁴⁰.

Rosja jako kluczowy dostawca zboża do Afryki starała się wykorzystywać żywność jako narzędzie szukania państw-sprzymierzeńców, budząc niechęć do Zachodu (także na tle przeszłości kolonialnej), który jej zdaniem odpowiada za kryzys żywnościowy spowodowany nałożonymi na nią sankcjami. Zboże wraz z m.in. importem broni z Rosji oraz działalnością Grupy Wagnera sprawiają, że dla wielu państw Afryki Rosja jest ważnym partnerem. Mimo to wycofanie się Rosji z czarnomorskiej inicjatywy zbożowej przywódcy afrykańscy obecni na drugim szczycie Rosja–Afryka (27–28 lipca 2023 roku) ocenili negatywnie, odrzucając rosyjską propozycję rozwiązania alternatywnego wobec inicjatywy, otwarcie wiążąc kwestie inwazji na Ukrainę z kryzysem żywnościowym i publicznie opowiadając się za przywróceniem dostaw ukraińskiego zboża i powrotem Rosji do zawartego porozumienia⁴¹. Może to wskazywać, że narracja Rosji wspierania państw afrykańskich zagrożonych *wyrąfinowaną neokolonialną polityką sze-*

³⁹ K. Kołodziejczyk, *The impact of the Covid-19 Pandemic on the European Union's Policy Toward Global South Countries*, [w:] *The EU Toward the Global South During the Covid-19 Pandemic*, red. K. Kołodziejczyk, Berlin 2022, s. 21, 28.

⁴⁰ *Qin Gang Makes A Four-Point Proposal on the Development of China–Africa Relations*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 11 I 2023 [online] https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/202301/t20230112_11006454.html, 3 V 2023.

⁴¹ M. Bartosiewicz, *Obopólne rozczarowanie. Szczyt Rosja–Afryka*, „Analizy OSW” 2023, 2 VIII, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-08-02/obopolne-rozczarowanie-szczyt-rosja-afryka>, 15 IX 2023.

regu rozwiniętych państw⁴² nie będzie czynnikiem umacniania pozycji Rosji w Afryce, a każdy kolejny kryzys bezpieczeństwa żywnościowego w Afryce może prowadzić do pogłębiania rozczarowania państw afrykańskich polityką Rosji.

Unia Europejska powinna kryzys bezpieczeństwa żywnościowego oraz szerzej problematykę pogłębiającego się głodu wykorzystać do umocnienia partnerstwa z Afryką, którego fundamenty nie są zbyt silne, co sygnalizują wyniki głosowania w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ nad rezolucją potępiającą Rosję i wzywającą ją do wycofania swych wojsk z terytorium Ukrainy (2 marca 2022 roku). Na 54 państwa Afryki 28 opowiedziało się za przyjęciem rezolucji, 17 się wstrzymało, 8 nie wzięło udziału w głosowaniu, a 1 kraj (Erytrea) był przeciwny jej przyjęciu⁴³. Głosowanie najwyraźniej także pokazało, że pomoc rozwojowa i humanitarna UE nie jest w stanie zaskarbić sobie sympatii państw afrykańskich, gdy w grę wchodzi realne interesy, a idee demokracji, dobrych rządów, pokoju, bezpieczeństwa czy praw człowieka nie muszą być podzielane przez wszystkie kraje na świecie.

Jak powiedział w październiku 2020 roku Josep Borell, *Unia musi zgłosić coś poważnego*⁴⁴, aby utrzymać tempo w rywalizacji o wpływy w Afryce. Nie mogą to być tylko słowa przedstawione w kolejnym dokumencie strategicznym czy następny raport w sprawie transformacji obszarów wiejskich w Afryce, gdyż gdyby dotychczasowe dokumenty unijne w zakresie zapewniania krajom rozwijającym się bezpieczeństwa żywnościowego były w rzeczywistości realizowane, to można założyć, że nie byłoby problemu głodu, albo zjawisko to byłoby o wiele mniejsze. Mogą też nie wystarczyć obietnice dotyczące reprezentacji Afryki w G20 i w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Muszą to być konkretne działania (wsparcie technologiczne, badania naukowe) i finansowa pomoc przeznaczona na rozwój lokalnej produkcji rolnej w Afryce i zwiększanie niezależności od importu produktów rolnych. Wydaje się to szczególnie ważne, biorąc pod uwagę fakt, że tak jak kraje europejskie wykorzystują kryzys energetyczny do uniezależnienia się od surowców z Rosji, tak i kraje afrykańskie mogą wykorzystać kryzys żywnościowy do zmniejszenia zależności importowej w rolnictwie. Komisarz Unii Afrykańskiej ds. rolnictwa, rozwoju obszarów wiejskich, niebieskiej gospodarki i zrównoważonego środowiska Josefa Sacko powiedziała, że Afryka ma bardzo duży potencjał do zwiększania produkcji rolnej i że Unia Afrykańska zachęca państwa członkowskie do *wykorzystania możliwości, jakie dają im grunty rolne*⁴⁵. Istnieją już wzorce do naśladowania (Nigeria – produkcja ryżu, Etiopia – produkcja pszenicy⁴⁶), które tylko powinny zachęcać UE do wspierania krajów afrykańskich w rozwoju lokalnej produkcji.

⁴² W. Rodkiewicz, *Antykolonialny sojusz z Globalnym Południem. Nowa „Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej”*, „Komentarze OSW” 2023, nr 506, s. 4, [online] www.osw.waw.pl, 10 V 2023.

⁴³ A. White, L. Holtz, *Figure of the Week: African Countries' Votes on the UN Resolution Condemning Russia's Invasion of Ukraine*, Brookings, 28 III 2022, [online] <https://www.brookings.edu/articles/>, 14 IV 2023.

⁴⁴ B. Fox, Borell: *EU Must Improve Its Offer...*

⁴⁵ J. Dahm, *African Union Farming Chief: Crisis Offers a Chance to Produce Our Own Food*, „Euractiv” 2023, 24 I, [online] <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/interview/african-union-farming-chief-crisis-offers-a-chance-to-produce-our-own-food/>, 3 V 2023.

⁴⁶ J. Czerep, *Wojna Rosji z Ukrainą...*, s. 2.

Być może dobrym początkiem takiego wsparcia jest francuska inicjatywa FARM koncentrująca się na wzmacnianiu zrównoważonej produkcji lokalnej przy współpracy z sektorem prywatnym, którego zaangażowanie jest kluczowe dla powodzenia realizacji celów inicjatywy. Zyskała ona akceptację nie tylko UE, ale także krajów członkowskich UE i m.in. Unii Afrykańskiej, Światowego Programu Żywnościowego, grupy G7, Międzynarodowego Funduszu Rozwoju Rolnictwa oraz szeregu prywatnych inwestorów uczestniczących w koalicji Global Business for Food Security⁴⁷. Z punktu widzenia rozwoju lokalnej produkcji żywności (głównie w państwach afrykańskich) istotny jest trzeci filar inicjatywy FARM, gdyż dwa pierwsze dotyczą łagodzenia napięć na rynkach rolnych oraz opracowania mechanizmu solidarności na wypadek pogorszenia się kryzysu żywnościowego i pomocy krajom najmniej stabilnych w dostawach produktów żywnościowych (w tym wsparcie ukraińskiego sektora rolnego). Jednym z przykładów efektów inicjatywy FARM jest zawiązanie partnerstwa z władzami Kamerunu, wspierającego zdolności zarządcze i techniczne rodzimych rolników, wydajność gospodarstw rolnych oraz dostęp do kapitału finansującego rozwój sektora rolnego⁴⁸. Co więcej, inicjatywa FARM ma także wzmacniać istniejące już działania, m.in. te zapoczątkowane podczas szczytu UE–Unia Afrykańska w lutym 2022 roku wspierające w Afryce produkcję roślin wysokobiałkowych⁴⁹.

Inicjatywom takim jak FARM powinna towarzyszyć pogłębiona współpraca na rzecz rozwoju infrastruktury niezbędnej dla rozwoju handlu oraz techniczna pomoc w budowie afrykańskiej kontynentalnej strefy wolnego handlu, w tym wsparcie we wdrażaniu międzynarodowych standardów sanitarnych i fitosanitarnych. Z pewnością istotna byłaby także pomoc UE w skutecznym korzystaniu przez najsłabiej rozwinięte kraje Afryki z inicjatywy EBA (Everything but Arms, Wszystko oprócz broni). Bez tych elementów zielona rewolucja nie ma szans powodzenia. Ponadto UE powinna ukierunkować inicjatywy Team Europe na rozwój rolnictwa afrykańskiego, gdyż służyłoby to poprawie relacji unijno-afrykańskich. Obecnie tematyka szeroko rozumianej transformacji rolnej i systemów żywnościowych włączona jest do obszaru tematycznego Zielony Ład (Green Deal) stanowiącego największy procentowy udział w realizowanych inicjatywach na szczeblu regionalnym i krajowym. Nie pozwala to na szybką identyfikację, na ile te inicjatywy sprzyjają rozwojowi afrykańskiego rolnictwa, a na ile wspierają np. kwestie energetyczne, różnorodność biologiczną, zmiany klimatu, itd. Z uwagi na rangę problematyki bezpieczeństwa żywnościowego oraz rozwoju rolnictwa w Afryce

⁴⁷ *FARM: The Private Sector Committing to Food Security*, [online] <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/development-assistance/other-major-sectors/food-security-nutrition-and-sustainable-agriculture/news/article/farm-the-private-sector-committing-to-food-solidarity-global-business-for-food>, 6 V 2023.

⁴⁸ *FARM Initiative – Implementation of the „Sustainable Production” Pillar with IFAD*, [online] <https://onu-rome.delegfrance.org/Nouvelle-traduction-Initiative-FARM-Mise-en-oeuvre-du-pilier-production-durable>, 6 V 2023.

⁴⁹ *EU/AU Summit – Developing Opportunities for Plant-Based Proteins in Africa*, Élysée, 18 II 2022, [online] <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2022/02/18/eu-au-summit-developing-opportunities-for-plant-based-proteins-in-africa>, 6 V 2023.

i możliwości ich wykorzystania do pogłębiania relacji na linii UE–Afryka, tematyka ta powinna znaleźć się w osobnym obszarze inicjatyw Team Europe. Dzięki takiemu wyodrębnieniu Unia Europejska mogłaby uwiarygodnić się jako podmiot technicznie i finansowo wspierający rozwój lokalnej produkcji rolnej w Afryce.

PODSUMOWANIE

Współczesny kryzys bezpieczeństwa żywnościowego wpisuje się w zestaw narzędzi geopolitycznej rywalizacji o nowy porządek międzynarodowy, a „diplomacja zbożowa” (*wheat diplomacy*) będzie długofalowym czynnikiem wpływającym na relacje Unii Europejskiej z Afryką. Państwa afrykańskie już dawno zrozumiały, że UE nie musi być jedynym partnerem handlowym oraz dawcą pomocy rozwojowej i chętnie rozwijają współpracę partnerską m.in. z Chinami, Rosją czy Indiami, która oprócz oferty w postaci dywersyfikacji partnerów handlowych stwarza możliwości skorzystania z potencjału finansowego, umiejętności i nowoczesnych technologii. Jest to szczególnie istotne w kluczowych dla Afryki sektorach, takich jak agrobiznes, którego modernizacja we wspomnianych wyżej krajach, poprzez zastosowanie nowych metod technologicznych, może dostarczać wzorców rozwoju przemysłu rolnego w państwach afrykańskich.

Unia Europejska powinna wykorzystać kryzys bezpieczeństwa żywnościowego dla poprawy swojej pozycji z Afryce, w szczególności po utracie wiarygodności w czasie COVID-19. Koncentracja wysiłków na wsparciu rozwoju lokalnej produkcji rolnej, dzielenie się technologią produkcji rolniczej, prowadzenie wspólnych badań naukowych w zakresie bezpieczeństwa żywności, wsparcie we wdrażaniu międzynarodowych standardów sanitarnych i fitosanitarnych z pewnością służyłoby obustronnym interesom i korzyściom. Troska o bezpieczeństwo żywnościowe leży nie tylko w interesie Afryki, ale także UE narażonej na napływ migrantów i poszukującej nowych źródeł energii w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej.

Sprzedawanie sloganów w postaci np. pobudzania w Afryce inwestycji w transformację energetyczną, klimatyczną i cyfrową, podczas gdy znaczna część jej populacji głoduje lub jest zagrożona głodem oraz nie ma dostępu do energii elektrycznej, niczemu nie służy. W kontekście współczesnej rywalizacji o wpływy w Afryce, konkretne wsparcie w zwiększanie bezpieczeństwa żywnościowego uwiarygodniłoby UE jako partnera Afryki, w przeciwnym razie doprowadzi do osłabienia wpływów europejskich na tym kontynencie.

BIBLIOGRAFIA

- Action Plan on Nutrition*, Publications Office of the EU, [online] www.op.europa.eu.
Bartosiewicz M., *Obopólne rozczarowanie. Szczyt Rosja–Afryka*, „Analizy OSW” 2023, 2 VIII, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-08-02/obopolne-rozczarowanie-szczyt-rosja-afryka>.

- Bazhenowa H., *Zerwanie Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej i nowe wyzwania dla gospodarki Ukrainy*, „Komentarze IES”, nr 928 (176/2023), [online] <https://ies.lublin.pl/komentarze/zerwanie-czarnomorskiej-inicjatywy-zbozowej-i-nowe-wyzwania-dla-gospodarki-ukrainy/>.
- Black Sea Grain Initiative*, United Nations, [online] <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements>.
- Boosting Food and Nutrition Security Through EU Action: Implementing Our Commitments*, Commission Staff Working Document, SWD (2013) 104 final, Brussels, 27 III 2013, [online] <https://eur-lex.europa.eu>.
- Botti F., Marín A., *The Implications of Global Multi-Crises for EU–Africa Relations: In the Food Security Domain*, ETTG, November 2022, [online] <https://ettg.eu/wp-content/uploads/2022/11/In-the-food-security-domain.pdf>.
- Carter C.A., Steinbach S., *Russian Weaponization of Food Rattles Global Markets*, „Agriculture and Resource Economics” 2023, vol. 26, no. 6, [online] <https://s.giannini.ucop.edu/uploads/pub/2023/09/18/v26n6.pdf>.
- Cereal Exports: Ukraine Default Hits African Countries Hard*, KIEL Institute for the World Economy, [online] <https://www.ifw-kiel.de/publications/media-information/2022/cereal-exports-ukraine-default-hits-african-countries-hard/?cookieLevel=not-set>.
- Charlton K., *Food Security, Food Systems and Food Sovereignty in the 21st Century: A New Paradigm Required to Meet Sustainable Development Goals*, „Nutrition and Dietetic” 2016, vol. 73, no. 1, s. 3-12, <https://doi.org/10.1111/1747-0080.12264>.
- The Commission Acts in Support of Food Security and Resilience in the Southern Neighbourhood*, European Commission, 6 IV 2022, [online] https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/commission-acts-support-food-security-and-resilience-southern-neighbourhood-2022-04-06_en.
- Czarnomorska inicjatywa zbożowa. Oświadczenie wysokiego przedstawiciela w imieniu UE w sprawie wycofania się przez Rosję z czarnomorskiej inicjatywy zbożowej*, Komunikat prasowy, 17 VII 2023, [online] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2023/07/17/black-sea-grain-initiative-statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-russia-s-termination-of-the-black-sea-grain-initiative/>.
- Czerep J., *Wojna Rosji z Ukrainą wymusi przyspieszenie reform produkcji żywności w Afryce*, „Biuletyn PISM” 2022, nr 69 (2488), [online] <https://www.pism.pl/publikacje/wojna-rosji-z-ukraina-wymusi-przyspieszenie-reform-produkcji-zywnosci-w-afryce>.
- Dahm J., *African Union Farming Chief: Crisis Offers a Chance to Produce Our Own Food*, „Euractiv” 2023, 24 I, [online] <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/interview/african-union-farming-chief-crisis-offers-a-chance-to-produce-our-own-food/>.
- Declaration of the World Summit on Food Security*, Rzym, 16-18 XI 2009, [online] <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/fishery/wsfs0911-2.pdf>.
- EU/AU Summit – Developing Opportunities for Plant-Based Proteins in Africa*, Élysée, 18 II 2022, [online] <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2022/02/18/eu-au-summit-developing-opportunities-for-plant-based-proteins-in-africa>.
- Europe–Africa Relations in a Multi-Crises World: Turning the Page After COVID-19, the EU–AU Summit and the War Against Ukraine*, red. D. Fattibene, ETTG, January 2023, [online]

- https://ettg.eu/wp-content/uploads/2023/01/ETT-Report_Europe-%E2%80%93-Africa-relations-in-a-multi-crises-world.pdf.
- FAO Food Price Index*, Food and Agriculture Organisation of the United States, [online] <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>.
- FARM: The Private Sector Committing to Food Security*, [online] <https://www.diplomatiegouv.fr/en/french-foreign-policy/development-assistance/other-major-sectors/food-security-nutrition-and-sustainable-agriculture/news/article/farm-the-private-sector-committing-to-food-solidarity-global-business-for-food>.
- FARM Initiative – Implementation of the „Sustainable Production” Pillar with IFAD*, [online] <https://onu-rome.delegfrance.org/Nouvelle-traduction-Initiative-FARM-Mise-en-oeuvre-du-pilier-production-durable>.
- Food Assistance*, European Commission, [online] https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/food-assistance_en.
- Food Security*, „Policy Brief” 2006, no. 2, [online] https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf.
- Food Security Update*, The World Bank, January 2023, [online] <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXXVI-January-12-2023.pdf>.
- Fox B., Borell: *EU Must Improve Its Offer to Africa to Remain Its ‘First Partner’*, „Euractiv” 2020, 29 X, [online] <https://www.euractiv.com/section/africa/news/borrell-eu-must-improve-its-offer-to-africa-to-remain-its-first-partner/>.
- Glossary Food System*, Food and Agriculture Organisation of the United States, [online] <https://a4nh.cgiar.org/2020/01/26/glossary-food-systems/>.
- Hunger Hotspots. FAO–WFP Early Warnings on Acute Food Insecurity: October 2022 to January 2023 Outlook*, Food and Agriculture Organisation of the United States, [online] https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000142656/download/?_ga=2.121572234.382617369.1707921656-753002816.1707646192.
- The Impacts and Policy Implications of Russia’s Aggression Against Ukraine on Agricultural Markets*, OECD, 5 VIII 2022, [online] <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-impacts-and-policy-implications-of-russia-s-aggression-against-ukraine-on-agricultural-markets-0030a4cd/>.
- The Importance of Ukraine and the Russian Federation for Global Agricultural Markets and the Risks Associated with the Current Conflict*, Food and Agriculture Organisation of the United States, 2022, [online] <https://www.fao.org/3/cb9236en/cb9236en.pdf>.
- International Food and Agriculture Resilience Mission (FARM) Initiative for Food Security in the Most Vulnerable Vountries*, [online] <https://www.diplomatiegouv.fr/en/french-foreign-policy/development-assistance/other-major-sectors/food-security-nutrition-and-sustainable-agriculture/international-food-and-agriculture-resilience-mission-farm-initiative-for-food/article/international-food-and-agriculture-resilience-mission-farm-initiative-for-food>.
- Kołodziejczyk K., *The Impact of the Covid-19 Pandemic on the European Union’s Policy Toward Global South Countries*, [w:] *The EU Toward the Global South During the Covid-19 Pandemic*, red. K. Kołodziejczyk, Berlin 2022.

- Komisja Europejska zapłaci za transport zboża niezależnie od kosztów*, wnp.pl, [online] <https://www.wnp.pl/logistyka/komisja-europejska-zaplaci-za-transport-zboza-niezaleznie-od-kosztow,649331.html>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Plan działań na rzecz korytarzy solidarnościowych między UE a Ukrainą ułatwiających wywóz produktów rolnych z Ukrainy i handel dwustronny między Ukrainą a UE*, COM(2022) 217 final, 12 V 2022.
- Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego w sprawie pomocy humanitarnej w zakresie żywności*, KOM(2010) 126 wersja ostateczna, Bruksela, 31 III 2010, [online] http://publications.europa.eu/resource/cellar/24d87ede-c575-4fd7-a213-11b9101347b9.0012.02/DOC_4.
- Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego z dnia 31 marca 2010 r. zatytułowany „Unijne zasady ramowe dotyczące wsparcia krajów rozwijających się w zakresie wyzwań związanych z bezpieczeństwem żywnościowym”*, COM(2010) 127 wersja ostateczna, [online] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A52010DC0127>.
- Murphy T., *Bloc Chains: Europe's Partnerships on the Food Crisis in Africa*, European Council on Foreign Relations, 12 IV 2022, [online] <https://ecfr.eu/article/bloc-chains-europes-partnerships-on-the-food-crisis-in-africa/>.
- Murphy T., *Demand Swerve: Lavrov in Africa*, European Council on Foreign Relations, 29 VII 2022, [online] <https://ecfr.eu/article/demand-swerve-lavrov-in-africa/>.
- Murphy T., *Neither America nor China: How Europeans Can Shape a New Order With the Global South*, European Council on Foreign Relations, 18 V 2023, [online] <https://ecfr.eu/article/neither-america-nor-china-how-europeans-can-shape-a-new-order-with-the-global-south/>.
- Piechowska-Strumik K., *Umowa między Unią Europejską a Ukrainą w sprawie transportu drogowego towarów – przedłużona*, TLP, 20 III 2023, [online] <https://tlp.org.pl/umowa-miedzy-unia-europejska-a-ukraina-w-sprawie-transportu-drogowego-towarow-przedluzona/>.
- Pirozzi N., *EU–Africa Need a New Strategy*, Social Europe, 12 XII 2022, [online] <https://www.socialeurope.eu/eu-africa-relations-need-a-new-strategy>.
- Putin Ally Warns Agriculture Supplies Could Be Limited to 'Friends'*, Reuter, 1 IV 2022, [online] <https://www.reuters.com/business/putin-ally-warns-agriculture-supplies-could-be-limited-friends-2022-04-01>.
- Qin Gang Makes A Four-Point Proposal on the Development of China–Africa Relations*, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 11 I 2023, [online] https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/202301/t20230112_11006454.html.
- Rodkiewicz W., *Antykolonialny sojusz z Globalnym Południem. Nowa „Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej”*, „Komentarze OSW” 2023, nr 506, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-04-07/antykolonialny-sojusz-z-globalnym-poludniem-nowa-koncepcja>.
- Santeramo F.G., Kang M., *Food Security Threats and Policy Responses in EU and Africa*, „Sustainable Horizons” 2022, vol. 4, <https://doi.org/10.1016/j.horiz.2022.100044>.
- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Wdrażanie unijnej polityki bezpieczeństwa żywnościowego i żywieniowego. Pierwsze sprawozdanie dwuletnie*, COM(2014) 712

- final, [online] <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/against-hunger-in-developing-countries-eu-food-security-commitments.html>.
- The State of Food Security and Nutrition in the World*, Food and Agriculture Organisation of the United States, 2022, [online] <https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdf>.
- Sukces ukraińskiego eksportu przez Morze Czarne*, „Tygodnik Gospodarczy PIE” 2024, nr 2, [online] https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2024/01/Tygodnik-PIE_2-2024.pdf.
- Ukraine: Investments Needed to Overcome the Food Security Challenge*, Farm Europe, 29 III 2023, [online] <https://www.farm-europe.eu/news/ukraine-black-sea-grain-initiative-european-solidarity-lanes-and-market-dynamics-situation-as-of-end-march-2023/>.
- What is the Global Alliance for Food Security?*, [online] <https://www.gafs.info/about/>.
- White A., Holtz L., *Figure of the Week: African Countries' Votes on the UN Resolution Condemning Russia's Invasion of Ukraine*, Brookings, 9 III 2022, [online] <https://www.brookings.edu/articles/figure-of-the-week-african-countries-votes-on-the-un-resolution-condemning-russias-invasion-of-ukraine/>.
- World Food Summit: Plan of Action*, Rzym, 13-17 XI 1996, [online] <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>.
- Wzrost importu żywności z Ukrainy do UE. Uwarunkowania i reakcje Europy Środkowej*, „Komentarze OSW” 2023, nr 507, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-04-11/wzrost-importu-zywnosci-z-ukrainy-do-ue-uwarunkowania-i>.

Katarzyna KOŁODZIEJCZYK – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Warszawskiego na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych. Jej zainteresowania badawcze skupiają się na zagadnieniach integracji gospodarczej Unii Europejskiej (UE); problemach Unii Gospodarczej i Walutowej; ekonomicznych aspektach polityki zagranicznej UE; relacji UE z krajami zrzeszonymi w Organizacji Państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku; polityki rozwojowej i humanitarnej UE; zagadnieniach handlu międzynarodowego, w tym Światowej Organizacji Handlu i procesów globalizacji gospodarczej. Jest autorką m.in. monografii *Stosunki Unii Europejskiej z grupą państw Afryki, Karaibów i Pacyfiku. Rola i znaczenie umów o partnerstwie gospodarczym w zakresie handlu i pomocy rozwojowej* (Warszawa 2013), a także redaktorką monografii *The EU Towards the Global South During the Covid-19 Pandemic* (Berlin 2022).